

Flos sanctorum

o Vides dels sants pares

Legenda aurea en català

MARINELA GARCIA SEMPERE,
ANTONI MAS I MIRALLES,
JOAN M. PERUJO MELGAR (ED.)

volum
II-2

nar capz fo escapat. *De set.*
Supha *et. ete set. fusti.*
een fusti fore freres on
co no uolguessen sacrificar a les
vtoles els cofere molts timentz
a Roma pendiolecia. en apres
fo donate siña qd els qd follen de
golats egitats en Tibre pq la
cor dels qd hanom beattri traich
les lurs cortos telangua els telo
li honratemet. pq lucresti lo ptoz
lafeu pedre en uanali sacrificar la
ales vtoles. *oas* co ela nou uol
gues fer el lafeu offegar. i. mit
lo qd core telohi sca lucina uige coste
tos tos freres. Enapz en hicteti
entra en la sua casa on cofor ue

Marinela Garcia Sempere,
Antoni Mas i Miralles,
Joan M. Perujo Melgar (Ed.)

FLOS SANCTORUM
o VIDES DELS SANT'S PARES

Legenda aurea en català

VOLUM II-2

Publicacions de l'Abadia de Montserrat
2023

ÍNDEX

SIGLES	5
[95/101] De sancta Martha.....	7
[96/102] De sent Abdon e de sent Sennén	13
[97/103] De la entrepretació del nom de sent Germà	14
[98/104] De la entrepretació del nom de sent Eusebi.....	20
[99/Ø] De sent Faliu de Gerona	24
[100/105] Dels machabeus	29
[101/106] Dels Ligams de Sent Pere	31
[102/107] De sent Esteve, pape	40
[103/108] Del trobament del cors de sent Esteve, papa.....	41
[104/109] De sent Domingo	48
[105/110] De sent Xist, pape	76
[106/111] De sent Donat.....	79
[107/112] De sent Quiríach	84
[108/113] De sent Lorens	88
[109/114] De sent Ipòlit	107
[110/115] Com nostre done sancta Maria se'n puyà als cels	114
[111/164] De sancta Elitzabet, fiyla del rey d'Ongria.....	140
[112/Ø] De la entrepretació del nom de sancta Eulàlia	149
[113/116] De sent Bernat, abat.....	156

[114/117]	De sent Timotheu.....	174
[115/118]	De sent Simphorià	175
[116/119]	De sent Barthomeu	178
[117/120]	De sent Agustí	189
[118/121]	Del Degolament de sent Johan babtista	220
[119/122]	De sent Feliu, prevere	234
[120/124]	De sent Savià. Da santa Saviane	236
[121/125]	De sent Lop.....	242
[122/126]	De sent Mamantí	245
[123/123]	De sent Gili.....	248
[124/127]	Del Neximent de nostre done sancta Maria	252
[125/128]	De sent Adrià	268
[126/129]	De sent Gorgoni e de sent Doroteu	275
[127/130]	De sent Prot e de sent Jacint e de sancta Eugènia	277
[128/131]	De l'Exalçament de la Santa Creu	282
[129/133]	De sent Corneli	291
[130/134]	De sancta Eufèmia	293
[131/135]	[De sent Lambert]	297

SIGLES

Text català

- P = ms. Espagnol 44, Bibliothèque nationale de France, París.
B = ms. 713, Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Barcelona.
E = ms. N-III-5, Biblioteca d'El Escorial, Madrid.
V = ms. c.174 L, Arxiu episcopal de Vic, Vic.
M = cod. LXXXVIII, Real Academia de la Historia, Madrid.
i = incunable de 1494, Johan Rossebach, Barcelona.

Text llatí

- A = ms. C 240 inf., Biblioteca Ambrosiana, Milà.
C = ms. M 76 sup., Biblioteca Ambrosiana, Milà.
E = Elat = ms. A 17 inf., Biblioteca Ambrosiana, Milà.
V = Vlat = ms. 1229, Biblioteca Universitària, Pàdua.
g = edició del text llatí de T. Graesse, 1845.
L = edició del text llatí de G. Paolo Maggioni, 1998, 2007.

Cada capítol va numerat amb el número que correspon amb E, seguit de la numeració en el text llatí L.

Quan les sigles llatines V i E duen asterisc, indica una intervenció en la redacció de l'autor.

Volem agrair a les biblioteques següents les facilitats que ens han donat en totes les visites per a poder consultar els manuscrits:

- Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial
- Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona
- Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic
- Biblioteca de la Real Academia de la Historia
- Bibliothèque nationale de France

A més, també agraïm a la Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial l'autorització per a reproduir diferents pàgines del manuscrit que il·lustren la nostra edició.

Recordem que part de la informació enciclopèdica de les notes contextuals prové de Càmara (2013), a qui regraciem, una vegada més, la seua autorització per a reproduir-les ací.

Marta fo hoste de Jhesuchrist, e fo son pare e sa mare² de linatge reyal. Fo lo pare d'ela duch de Síria^b e de Macina.³ Possehya sancta Martha tres castels,⁴ ço és, Magdalo e Batània,^c e una part de Jherusalem, per heretat de sa mare, ab la sua sor e son frare sent Lätzer.⁵ No-s troba que hanc agués marit ne paria⁶ d'ome. La noble hoste pensave noblement de Jhesuchrist e de la sua sor, on com a ela fos viares que no bastàs a servir tan gran Senyor, [car no y bastara encara tot lo món].⁷ Aprés la ascensió de Jhesuchrist, com⁸ fos feta persecució⁹ dels dexebles, ela, ab lo seu frare sent Lätzer e ab la sua sor sancta Maria Magdalena e sent Maximí, qui-ls avia batiats —al qual foren comanades per l'Espirit Sant—,¹⁰ per mar, Déus volent, vengren a Marseyla.^{11d} Enaprés, éls se n'anaren en la ciutat d'Achs,¹² e aquí éls convertiren molta gent a le fe de Déu. Era sancta Martha bela parlera e molt graciosa.

Era en aquel temps sobre Rosa,^{13e} en un bosch entre Arlet e Avinyó,^f un drach qui era mig peys,¹⁴ mig bèstia, pus gros que un bou¹⁵ e pus lonch que un caval, qui avia dents taylants con espae, e avia corn de

1. *De sancta Martha*] *De sancta Martra, osta de Jhesuchrist* B, *De la vida de santa Martra* V, *La vida de sancta Martha* i, *De sancta Martha* L.

2. *son pare e sa mare*] *Syro patre, Eucharía matre* L (1).

3. *Macina*] *smarítima* P, *martina* B, *matina* MV, *Marítima* i, *maritime multarumque orarum* L (2).

4. *tres castels*] *II castels* P, *Tria autem oppida* L (3).

5. *ab la sua sor e son frare sent Lätzer*] *cum sorore* L (3).

6. *paria*] *s'acostàs* i, *contubernium* L (4).

7. *car no y bastara encara tot lo món*] om. PBV, *non sufficeret etiam totus mundus* L (5).

Editem segons i.

8. *com*] *on com* E, *cum* L (6). Editem segons V.

9. *persecució*] *dispersio* L (6).

10. *l'Espirit Sant*] *sanct Pere apòstol* i, *spiritu sancto* L (6).

11. *per mar, Déus volent, vengren a Marseyla*] *multique alii ablati remis, uelis et gubernaculis omnibusque alimentis ratibus ab infidelibus includuntur. Qui domino duce Marsilium peruenerunt* L (6-7).

12. *en la ciutat d'Achs*] *territorium Aquense* L (7).

13. *Rosa*] *Roser* i, *Rodanum* L (10).

14. *peys*] *per* E, *piscis* L (10). Editem segons V.

15. *bou*] *brou* E, *bove* L (10). Editem segons V. *pus gros que un bou*] om. i.

cade part.¹⁶ E, estant en l'aygua amagat, él auceÿa tots cels qui-n pas-saven e fajà perir les naus. Era vengut per les mars de Galàcia,¹⁷ e fo engenrat en Àsie per levità, qui és serpent d'aygua molt faréstega, e de bonat,¹⁸ bèstie qui-s fa en la regiò de Galàcia,¹⁹ qui ha aytal natura que a aquels²⁰ qui-l volen seguir²¹ per espay d'una versane²² geta la sua femta²³ axí com a cayrel, e tota res que toca crema axí com a foch. A la [128c] qual bèstie²⁴ anà sancta Martha e trobà-le en lo boscatge que manyave un home. E gità sobre lo drach aygua beneÿta e mostrà-li una creu. On, mantinent, vençut com avoyla,²⁵ lo ligà sancta Marta ab la sua cinta, e mantinent lo pòbol lo alebeà²⁶ ab lances e ab péres. Era apelat aquel drach²⁷ Tarascha, per la qual bèstia ha nom aquel loch Tarascó. Era abans aquel loch apelat Narluch, qui volia dir 'negre lach',²⁸ per so car aquí avia grans boscatges e negres.²⁹

Aprés assò, sancta Martha romàs aquí de licència de sent Maximí, mestre seu;³⁰ e aquí ela estave en oració.³¹ En lo qual loch feu un monastir de dones³² a honor de sancta Maria Magdalena.³³ E aquí ela feu molt aspre vide,³⁴ axí que no menyava³⁵ cor pa e aygua una veguade lo die;³⁶ e c vegades la nit³⁷ se-gonoylave per Déus a pregar.

On, com una veu ela prehicàs en Avinyó,³⁸ entre la ciutat e lo flom de Rosa, un infant estave oltra lo flom de Rosa qui volia ohyr les sues

16. *de cade part*] om. *i*.

17. *Galàcia*] *Galicia* EVi, *Galilea* B, *Galatia* L (11). Editem segons P.

18. *bonat*] *benac* V, *bonacho* i, *bonacho* L (11).

19. *Galàcia*] *Galicia* EVi, *Galatie* L (11). Editem segons P.

20. *a aquels*] *aquels* E. Editem segons P.

21. *seguir*] *encegar* EPV, *enserçar* B, *sectatores suos* L (11). Editem segons *i*.

22. *versane*] *Llegiu vessana*.

23. *femta*] *fenda* P, *ferma* E, *stercus* L (11). Editem segons V.

24. Om. *a populis rogata* L (12). Om. PBVi.

25. *avoyla*] *feda* P, *ovela* BMVi, *ovis* L (13).

26. *alebeà*] *alapidà* BV, *matà* i, *perimitur* L (13).

27. Om. *ab incolis* L (14), *per los habitants de aquella terra* i. Om. PBV.

28. *lach*] *loc* PB, om. *i*, *lacus* L (14).

29. *boscatges e negres*] *boscatges negres e ombrosos* i, *nemora umbrosa et nigra* L (14).

30. Om. *et sororis sue* L (15), *e de sa sor* i. Om. PBV.

31. Om. *et ieiuniis* L (15). Om. PBVi.

32. Om. *magna edificata basilica* L (16). Om. PBVi.

33. *de sancta Maria Magdalena*] *beate Marie semper uirginis* L (16).

34. Om. *carnem et omnem pinguedinem, ova, caseum et uinum uitans* L (17). Om. PBVi.

35. *menyava*] *manya* E, *menga* V, *edebat* L (17). Editem segons P.

36. *no menyava cor pa e aygua una veguade lo die*] *semel tantum in die edebat* L (17).

37. *e c vegades la nit*] *e c vegades lo jorn* i, *centies in die, totidem in nocte* L (17).

38. *en Avinyó*] *avinyo* E, *as Avyno* P, *apud Auinionem* L (18). Editem segons V.

Abdon e Sennén² foren marturiats per Deci,^b l'emperador. On, com Deci sobràs Babilònia ab les altres províncias, él trobà aquí alguns cristians, los quals amenà en la ciutat de Cordoa,^c e aquí él los feu morir ab diverses turmens.³ E, après, Abdon e Sennén⁴ los seboliren, per què foren acusats ab l'emperador. [L'emperador]⁵ los feu pendre e encadenar en la ciutat de Roma.⁶ E manà-los sacrificar als déus,⁷ si no, que hom los faés devorar a bèsties salvatges. On, com éls no volguessen sacrificar a les ýdoles,⁸ lo pretor⁹ los volch fer devorar a dos lahons e a IIII orsos.¹⁰ Mas, com los sants estiguessen senes mal,¹¹ lo pretor los feu ab coutels ociure e rosseguar,¹² e gitar davant¹³ la ýdola del sol.¹⁴ E, com aquí agues- sen jagut tres dies, En Quirini, sotsdiaque, los sebolí en la sua case.¹⁵

1. *De sent Abdon e de sent Sennén*] *Sent Abdon et Sennén* P, *De Abdon e Sennen* BV, *Abdon e Sennén* i, *De sanctis Abdon et Sennen* L. *Sennén*] *semen* E. Editem segons V.

2. *Sennén*] *semen* E, *Sennen* L (1). Editem segons V.

3. Om. *Et eos duo subreguli rapientes* L (3). Om. PBVi.

4. *Sennén*] *semen* E, *Sennen* L (3). Editem segons V.

5. *L'emperador*] *Decio* L (4). Editem segons V.

6. Om. *et in conspectu Decii et senatus introducti* L (4). Om. PBVi.

7. Om. *et rerum suarum recipere libertatem* L (4). Om. PBVi.

8. *a les ýdoles*] *als déus* PBM, *et rerum suorum recipere libertatem* L (5).

9. *pretor*] *pretos* E. Editem segons V.

10. *On, com éls ... orsos*] *Contempnentes itaque et expuentes in simulacrum ad theatrum pertrahuntur et ad eos duo leones et ursi quatuor dimittuntur* L (5).

11. *Mas, com los ... mal*] *Qui cum sanctos non tangerent, sed etiam custodirent* L (6).

12. *feu ab coutels ociure e rosseguar*] *fé a glasi morir* PB, *feu a glay occiure e rosegat* M, *féu degollar e, puys, rocegar* i, *gladii occiduntur et ligatis pedibus tracti sunt* L (6).

13. *davant*] om. E, *ante* L (6). Editem segons P.

14. *e gitar danant la ýdola del sol*] om. i.

15. Om. *Passi sunt autem circa annos domini CCLIII* L (8). Om. PBMVi i VE*.

NOTES CONTEXTUALS

a. Data de celebració: 30 de juliol. Sant Abdó i sant Senén foren martiritzats cap al 250, durant la persecució de Deci. Són representats com a nobles orientals amb una espasa com a símbol del martiri. Tradicionalment són coneguts com a sants de la pedra, ja que són protectors del camp.

b. Deci, emperador romà del 249 al 251. La *Legenda aurea* data la persecució d'aquest emperador l'any 253.

c. Cordubam, població de Pèrsia.

[97/103] DE LA ENTREPRETACIÓ
DEL NOM DE SENT GERMÀ^{1a}

Germà és de *germanament*² e de *ana*, qui vol dir ‘a ensús’, enquax qui vulla³ dir ‘sobirà⁴ agermanament’. Tres coses són trobades en la sement *germenant*,⁵ ço és, calor natural e humor⁶ la qual nodrex⁷ e rahó seminal; per què sent Germà és dit *germanament*, ço és, enquax ‘sement germinal’, per ço car en él fo calor per fervor d’amor, [e humor qui nodreix per engrexament de devoció],⁸ e rahó seminal per vertut de preycació, per la qual convertia molts a le fe de Christ. La vide d’él escrich En Contastí, prevera, a sent Sensuri, bisbe.⁹

De sent Germà¹⁰

Germà fo de molt noble linatge e nasch en [129c] la ciutat Altisiodoro.^b Fo molt savi en les liberals arts. Enaprés él anà a Romà per donar una sentència de dret,¹¹ en lo qual loch reebé tante de dignitat que¹² fo tramès per duch en Bergunya.^{13c} On, con él governàs la ciutat altisiodorane denant totes les altres, era un arbre qui avia nom pi enmig de la ciutat, en los rams del qual él penyave los caps de les bèsties que cas-save.¹⁴ Mas, com sent Amador,^d bisbe de le ciutat, lo represés d’aquela vanitat e l’amonestàs que faés l’arbre taylor per ço que no vengués alcu-

1. *De la entrepretació del nom de sent Germà*] *De sent Germà* P, *Del nom de sent Germa prolech* B, *De la interpretació* V, *La interpretació de sanct Germà* i, *De nomine* L. M omet el paràgraf inicial amb l’etimologia.

2. *germanament*] *germament* Pi, *germenament* B, *germine* L (1).

3. *vulla*] *volia* BVi.

4. *sobirà*] *sobre* E, *supernum* L (1). Editem segons V.

5. *germenant*] *germenament* E, *germinente* L (2). Editem segons V.

6. *humor*] *honor* EV, *humor* L (3). Editem segons P.

7. *la qual nodrex*] *nutrimentalis* L (2).

8. *e humor qui ... devoció*] *humor per pinguedinem deuotionis* L (3). Editem segons i.

9. *bisbe*] *episcopum Altissiodorensem* L (4).

10. *De sent Germà*] om. P, *Del nom de sent Germa* B, *De la vida de sent Jermà* V, *La vida de sanct Germà* i, *De sancto Germano* L.

11. *per donar una sentència de dret*] *ad addiscendam iuris scientiam* L (5).

12. Om. *eum senatus* L (6). Om. PBVi.

13. *Bergunya*] *Burgundie* L (6).

14. Om. *pro admiratione* L (7). Om. PBVi.

na¹⁵ mala ocasió als christians, sent Germà no-l ne volch obeir. Per què, quant sent Germà no fo en la ciutat, lo bisbe feu l'arbre taylor e cramar. E, quant sent Germà ho ohý dir, oblidat de la religió christiane, ab gran cavaleria venc en la ciutat e asseyà d'ociure lo bisbe.

Mas, com lo bisbe, per volentat de Déu,¹⁶ conegués que sent Germà seria bisbe après d'él, él se'n fusch de la ciutat.¹⁷ Enaprés, él tornà en la ciutat e sàviament él mès sent Germà en la esgleya, e aquí él li feu corona,¹⁸ dient que él seria bisbe après ell, la qual cose li esdevench axí com lo bisbe li o dix, car après poch dies lo bisbe morí, per què-l pòbol feu bisbe sent Germà. On él donà tot quant avia als pobres e hac la sua muyler com a sor. E restrenyé's tan fort son cors per xxx anys, que no menyà pa de forment, ne bech vin ne menyà lagum¹⁹ ne sal per sabor.²⁰ A Pascha e a Nadal solament bevia vi.²¹ E ab lo cuynat,²² él manyave cenre e pa d'ordi; tostemp dejunave, que no manyave tro al vespre. No vestie res d'ivern ne d'estiu sinó un cilici e una guonela ab la cugula. Vestia tant aquels vestimens entrò que hom li'n donave altres.²³ Ornava lo seu lit ab cenra e ab lo cilici e ab un sach.²⁴ Tostemps plorave, e portave les [129d] reliquies dels sants en lo col.²⁵

Una veguade alberguà en un hostal on, com après manyar veés apareylar les taules, molt maraveylat dix a qui les aparaylave hom altre veguade. Lo senyor de l'hostal dix que a les bones fembres qui anaven de nits. Per què aquela nit sent Germà vetlà e veé gran multitut de demonis qui segren a le taule en forme d'òmens.²⁶ On, com él los manàs que no se n'anassen, él despertà tots cels qui en la casa yahien e demanà-los si-n conexien negun. Per què éls li dixeren que tots eren vehyns e vehynas. Enaprés, él tramès a les cases lurs per veer si y eren, e troba-

15. *alcuna*] a *alcuna* E. Editem segons V.

16. *per volentat de Déu*] *diuina reuelatione* L (11).

17. *se'n fusch de la ciutat*] *Augustodunum perrexit* L (11).

18. *corona*] *tonsurans* L (12).

19. *ne menyà lagum*] om. B.

20. Om. *Bis tamen in anno scilicet* L (16). Om. PBVi.

21. Om. *sed tamen ipsum uini saporem aquis nimis extinguebat* L (16). Om. PBVi.

22. *cuynat*] *conreu* PM, *correrri* B, *conduit* i, *in refectiōne primum* L (17).

23. *Vestia tant aquels ... altres*] e *vestia tant aquells vestiments fins que eren vells e oldans i, que uestis nisi forte alicui donaretur tamdiu ferebatur donec attritione nimia solueretur* L (18).

24. *sach*] *drap de sach* P, *saculo*, *nullum puluinar caput ab humeris eius leuabat* L (19).

25. Om. *nunquam uestimentum, raro calceamenta et raro cingulum detrabebat. Supra hominem siquidem fuit omne quod gessit: talis enim eius extitit uita ut si miraculis caruisset, incredibilis uideretur; tanta fuerunt miracula ut nisi merita precessissent phantastica putarentur* L (19-22). Om. PBMVi i VE².

26. *en forme d'òmens*] *in forma hominum et mulierum* L (26).

ren-los tots en lurs lits. Enaprès, él demanà als diables qui eren, per què els dixeren que eren diables qui escarnien los hòmens.

En aquel temps era sent Lop²⁷ en la ciutat Trecasina,^e la qual ciutat fo assetyade per un rey qui avia nom Àtila.^f Per què sobre lo portal sent Lop cridà dient qui era aquel qui axí los assatjava senes rahó, al qual respòs lo rey, dient:

—Yo son Àtila, qui son flagel de Déu!

Per la qual cosa lo bisbe, ploran, dix:

—Jo son Lop, deguastador del grey²⁸ de Déu!²⁹

Enaprès él feu obrir la porta de la ciutat e, mantinent, los enamichs foren encegats³⁰ e entraren per un portal e exiren per altre, que mal no-ls faeren.³¹

On sent Germà reebé sent Lop³² e anà-se'n en Bretanya, hon avia molts heretges. E, quant foren en la mar, els agueren tempestat, mas per oració de sent Germà passà e cessà.³³ E, quant agué tots los heretges convertits, els se'n tornaren en lur terre.³⁴

Una veguade, sent Germà jac malalte en un hostal³⁵ e esdevench-se que tot aquel carrer soptament fo cremat. Per què él fo pregat per so que no fos cremat, e él se n'anà al foch e estech, [130a] on l'ostal, Déus volent, no cremà.³⁶

Enaprès se'n tornà³⁷ en Bretanya per so que confosés los heretges, e manà ab si un dels seus dexebles. E, quant foren a Normandia,^{38g} lo

27. Om. *episcopus* L (30). Om. PBVi.

28. *grey*] *rey* EPBV, *gregis* L (34). Esmenem segons L.

29. *deguastador del grey de Déu*] *qui-t devoraré ab lo poder de Déu i, heu uastator gregis dei et indigens flagello dei* L (34).

30. *encegats*] *diuinitus excecati* L (36).

31. *que mal no-ls faeren*] *e negú mal no y prengué i, neminem autem uidentes aut ledentes* L (36).

32. *On sent Germà reebé sent Lop*] *Per què sanct Germà amà molt sanct Lop com conegué que Déu feya per ell i, Beatus igitur Germanus assumpto predicto episcopo Lupo* L (37).

33. Om. *Honorifice igitur a populis suscipiuntur, quorum aduentum demones iam predixerant quos sanctus Germanus de obsessis corporibus expulerat* L (38). Om. PBVi i VE*.

34. *E, quant agué ... terre*] *E prengueren terra en una ciutat en la qual havia molts heretges, los quals convertiren e tornaren a la fe de Jesuchrist i, uerum dum hereticos conuicissent ad propria redierunt* L (39).

35. *Una veguade, sent ... hostal*] *Cum in quodam loco infirmus decumberet* L (40).

36. *Una vegada, sent ... cremà*] *om. i. e él se n'anà ... cremà*] *Mas ell se'n anà allà hon lo foch era, e, ab lo senyal que y féu, mantinent lo foch cessà, que no cremà pus V, et ultra citra-que omnia consumente flamma hospitium eius non tetigit* L (40-41). *cremà*] *crena* E. Editem segons V.

37. *se'n tornà*] *iterato rediret* L (42).

38. *Normandia*] *Ormandia* EV, *om. i, Cormadorum* L (42). Editem segons P.

[98/104] DE LA ENTREPRETACIÓ DEL NOM DE SENT EUSEBI^{1a}

Eusebi és dit de *eu*,² que és ‘bé’,³ e de *sebe*,⁴ qui vol dir ‘parlar’ o ‘estazi’.⁵ O Eusebi vol aytant dir com ‘bon cultivament’, car él hac⁶ bonea en sanctificació, e hac paraule en defensió de la fe, e hac estacion en la fermetat del martiri, e hac bon cultivament en la reverència de Déu.⁷

De sent Eusebi⁸

Eusebi fo tostemps verge. On,⁹ com él fos crestià nat,¹⁰ enaprés él fo bateyat per sent Eusebi,^b papa, e d’él reebé lo nom. En lo qual batayament foren vistes mans d’àngels qui-l trasqueren de les fonts.¹¹ On, com una fembra¹² volgués entrar en la cambre d’él, per los àngels qui-l guardaven no hy poch venir, per què lo matí se gità als seus peus e demanà-li perdó. E, quant él fo fet prevere, él fo de molt gran santedat, axí que, cant él cantava la missa, los àngels estaven ab él.¹³

Enaprés, com la heretgia arriane destrouís tota Lombardia,¹⁴ la qual heretgia era defesa per l’emperador Constantí,^c per què lo papa¹⁵ con-

1. *De la entrepertació del nom de sent Eusebi*] *De sent Eusebi* P, *Del nom de sant Eusebi* B, *La interpretació del nom* V, *La interpretació de sanct Eusebi* i, *De nomine* L.

2. *eu*] en E, *eu* L (1). Editem segons V.

3. *bé*] *bonum* L (1).

4. *sebe*] *esebe* E, *sebe* L (1). Editem segons V.

5. *estazi*] *stació* i, *statio* L (1).

6. *hac*] La *a* corregida sobre *e*.

7. *car él hac ... Déu*] *per què ell hagué bondat en sanctificació e stació o enfermetat de martyri e hagué bon cultivament en la reverència de Déu* i.

8. *De sent Eusebi*] om. P, *Del nom de sant Eusebi* B, *De la vida de sent Eusebi* V, *La vida de sanct Eusebi* i, *De sancto Eusebio* L.

9. *On*] om. EV. Editem segons P.

10. *com él fos crestià nat*] om. V, *com ell encara no fos chrestià* i, *dum adhuc cathecumenus esset* L (4).

11. *fonts*] *sacro fonte* L (5).

12. Om. *eius pulchritudine capta* L (6). Om. PBVi.

13. *los àngels estaven ab él*] *que los àngels cantaven ab ell* i, *inter manus eius ministerium angelicum appareret* L (7).

14. *Lombardia*] *Ytalia* i, *Ytaliam* L (8).

15. *papa*] *Iulius papa* L (8).

secrà en bisbe sent Eusebi en la ciutat de Vertzél,^d qui era lavors una de les bones ciutats de Lombardia.¹⁶ E, quant ho ohyren dir los heretges, éls faeren clohyr les portes de les esgleyes. E, quant sent Eusebi fo entrat en la ciutat, él se n'anà a la esgleya mayor, qui és de Madona Sancta Maria, e aquí él se agonoylà, per què, mantinent, les portes s'obriren.¹⁷ Enaprés él gità N'Auxensi,¹⁸ bisbe de Milà, qui era eret-[130d]ge, e aquí él feu bisbe sent Dionís. E axí sent Eusebi reformà tota la Esgleya qui és ves sol ponent e sent Athanasi,^{19e} la Esgleya devés orient, de la heretgie arriane, destruén tots los heretges,²⁰ per la qual cosa Constantí, l'emperador, fo molt irat²¹ e feu a si venir gran multitud de bisbes.²² Enaprés, él tramès moltes letres a sent Eusebi, mas com él sabés la sua malea, no y volch venir.²³ Per què l'emperador establí que contra la sua escusació fos fet conseyl a Milà, per ço car li era prop. Mas, com sent Eusebi no²⁴ hi volgués venir, él manà als arrians escriure la lur fe, e feu que sent Dionís, bisbe de Milà, ab xxix²⁵ d'altres, en aquela fe s'escrisquessen.²⁶ E quant assò hoý dir sent Eusebi, él anà a Milà, e dix:

—Anans que aquí sie vengut, soferria passió!²⁷

On, com él fos vengut a un flom costa Milà, com la nau fos en l'altre ribe, él manà a le nau que vengués a él. E, mantinent, vench a él e passà él e sos companjons sens tot governament.²⁸ E, adonchs, sent Dio-

16. Lombardia] Ytalia i, Ytalie L (8).

17. per què, mantinent, les portes s'obriren] e les portes, qui eren tancades, obriren-se per si mateixes i, et omnia ostia sua mox oratione aperuit L (9).

18. N'Auxensi] Maxenci Vi, Auxentium L (10).

19. Athanasi] Epivasi E, Apanasi V, Athanasius L (11). Editem segons P.

20. Om. Arius namque presbiter Alexandrinus fuit qui Christum puram creaturam esse dicebat asserens quod erat quando non erat et quod propter nos factus est ut nos per eum tamquam per instrumentum deus crearet; et ideo magnus Constantinus celebrari fecit Nicenum concilium ubi eius error condemnatus est. Ipse autem postmodum miserabili morte interiit, quia omnia viscera et intestina per secessum emisit. Constantius autem Constantini filius ipsa heresi corruptus fuit L (12-15). Om. PBMVi i VE*.

21. Om. contra Eusebium L (16). Om. PBVi.

22. Om. et Dionysium accersiuit L (16). Om. PBVi.

23. mas com él ... venir] Qui sciens malitiam in multitudine preualere uenire contempsit et suam senectutem opposuit L (17).

24. no] om. EP. Editem segons V.

25. xxix] xxviii EV, xxix L (19). Editem segons P.

26. en aquela fe s'escrisquessen] eidem fidei fecit subscribere L (19).

27. Anans que ... passió] que moltes coses li convenia comportar i, et se multa passurum predixit L (20). Estil indirecte en LPBMi.

28. sens tot governament] solament ab lo governament de Déu i, sine gubernatore alio L (21).

nís vench envés él e, gitan si als seus peus, él li demanà perdó. On, com sent Eusebi no volgués consentir a la error de l'emperador per manasses ne per pregueres,²⁹ denant tots, él dix:

—Vosaltres deÿts que·l Fiyl de Déu és menor que·l Pare. Per qual rahó, donques, creets vosaltres més mon fiyl³⁰ que mi? Bé sabets que no és dexeble sobre maestre, ne fiyl sobre pare.³¹

Per la qual rahó, mantinent,³² li aportaren la carta en la qual s'eren escrits tots los bisbes. Mas él dix:

—Sapiats que yo no escriuré après mon fiyl, com yo sia de mayor auctoritat!³³ Cremats aquesta carte e fets-ne altre nova si volets que yo m'i escriva!

On, mantinent, Déus volent, éls cramaren la carte.³⁴ E, après, los arrians ne faeren altre e liuraren-le a sent Eusebi e als altres bisbes per ço que escriquessen. Mas, com sent Eusebi [131a] no·ls ho volgués consentir, éls se'n començaren molt d'alegrar, per ço cor la carte en què s'eren escrits per força era cremade. Per què, adonchs, Contastí, molt irat, liurà sent Eusebi a la volentat dels arrians. On, mantinent, lo preseren e·l rossegaren entrò al palau.³⁵ On, com él agués trancat lo cap e molte sanch li n'exís, encare él no los volch consentir. E, axí com éls lo rossegaven³⁶ ab una corde per lo col, él fayà gràcias a Déu dient que él era apareylat de morir per la fe cathòlica. Adonchs, Costantí exelà Liberi,^f papa, e Dionís e Paulí, e tots los altres bisbes qui·s tenien ab sent Eusebi. Enaprès los arrians lo manaren pres en la ciutat de Palastinas.^{37g} Aquí ells lo³⁸ maseren en loch ten estret que no s'i podie moure.³⁹

29. *manasses ne per pregueres*] *menasses i, minis nec blanditiis* L (23).

30. *mon fiyl*] *filium meum et discipulum* L (25).

31. *que no és dexeble ... pare*] *que no és dexeble sobre maestre ne servent sobre senyor ne fill sobre pare* i.

32. *Per la qual rahó, mantinent*] *om. i, Qua illi ratione commoti statim* L (27).

33. *Mas él dix ... auctoritat*] *e manà a sanct Eusebi que s'i scrivís e ell dix que no u faria per res* i.

34. *Om. cui Dionysius et xxix episcopi subscripserant* L (29). *Om. PBVi.*

35. *On, mantinent ... palau*] *Qui protinus ipsum de medio aliorum episcoporum rapientes et durius flagellantes eum per gradus palatii a summo usque ad inum et rursus ab imo usque ad summum traxerunt* L (32).

36. *Om. uinctis post tergum manibus* L (33). *Om. PBVi.*

37. *en la ciutat de Palastinas*] *apud Scitopolim, in urbe Palestine* L (36).

38. *ells lo*] *el los* E. *Editem* segons V.

39. *en loch ten ... moure*] *in quodam loco sic artissimo recluserunt ut esset illo longitudine breuior, latitudine angustior, ita ut curvatus nec pedes extendere nec se in latus alterum uertere posset capiteque depresso humeros tantum et cubitos mouere ualebat* L (36).

E, cant Costantí fo mort, Julià^h succehí. On, com él volgués plaer a tots, él feu retornar tots los bisbes qui eren exelats e feu obrir tots los temples de les ýdoles, e feu-los tots estar en pau segons que volien.⁴⁰

È enaxí, sent Eusebi fo deliurat e vench a sent Atanasi e recomptà-li la pena que avia soferte. E, quant En Julià fo mort, Joviniàⁱ regnà. E per los arrians,⁴¹ sent Eusebi se'n tornà a Vertzel, per què-l poble lo reebé ab molt gran guog. Mas, altre veguade, dementre que En Valent^j regnave, los arrians s'exalçaren e valereyaren⁴² la case de sent Eusebi, de la qual lo tragueren e ab péres lo alabearen. On, axí se n'anà a Déu⁴³ e fo sebolit en la esgleya que él avia bastida. Diu-se que él acabà⁴⁴ ab Déu que en aquela ciutat no poch⁴⁵ viure nagun arrià. Visch⁴⁶ él LXXXVIII anys.⁴⁷

40. *e feu-los tots ... volien*] e tornà'ls tots en pau e que cascú visqués en aquella ley que volgués i, et pace frui sub lege qua quisque uellet L (37).

41. *per los arrians*] *sopitis arianis* L (39).

42. *valereyaren*] *doroqueren* PB, *vellagaren* V, *assetjaren* i, *uallantes* L (40).

43. *axí se n'anà a Déu*] *axí, reté l'ànima a Déu* i, *sic ad dominum feliciter migrans* L (40).

44. *acabà*] *empetrà* PBi, *impetrasse* L (41).

45. *poch*] *pot* PV, *poges* Bi, *possit* L (41).

46. Om. *secundum chronicam* L (42). Om. PBVi.

47. Om. *Floruit circa annos domini cccl* L (43). Om. PBMVi i VE*.

NOTES CONTEXTUALS

a. Data de celebració: 1 d'agost. Sant Eusebi (segle III-IV) va ser nomenat primer bisbe de Vercelli entre el 340 i el 345. És representat revestit de bisbe amb un evangeliari a les mans.

b. Eusebi, papa del 309 al 310.

c. Constanci II, emperador romà del 337 al 361.

d. Vercelli, població del Piemont (Itàlia).

e. Atanasi, patriarca d'Alexandria del 328 al 373.

f. Liberí, papa del 352 al 366.

g. Escitòpolis, actual Bet-Xean, al nord de l'actual Israel.

h. Julià l'Apòstata, emperador romà del 361 al 363.

i. Jovià, emperador romà del 363 al 364.

j. Flavi Valent, emperador romà d'Orient del 364 al 378, associat al seu germà Valentinà I, emperador romà del 364 al 375.

Macabeus foren VII frares, ab la mare [132b] honradore e ab Eleazir, prevere; los quals no volien manyar carn² de porch per servir la lig, per què'n sofreren grans turmens, segons que's recompta en lo libre segon dels *Macabeus* pus planerament.^b

És notadore cose que la Esgleya oriental fa festa dels sants³ de cascú *Testament*, mas l'Esgleya occidental no fa feste dels sants del *Veyl Testament* per ço car devalaren en ifern, sinó dels Innocens, per so car en cascú d'èls és mort Crist. E dels Macabeus fa festa.

Són IIII rahons per què la Esgleya fa festa dels Machabeus, jassia assò que èls devalassen en ifern. La primera rahó és per ço car èls agren honrament de martiri, per ço car sofreren més de martiri que n'agun sant del *Vel⁴ Testament*. On per assò són privilegiats que la lur passió sia celebrade. Aquesta rahó se posa en les *Ystòries escolàstiques*. La segona rahó és per la representació del misteri:⁵ nombre⁶ de VII és nombre de universitat.⁷ És, donques, significat en aquests que tots los sants pares del *Veyl Testament* són dignes de festa, car jassia assò que d'èls no fassa festa la Esgleya per ço cor devalaren en imfern e per la multitut dels novels sants qui venien, emperò, en aquests VII devem tots reverència, per ço car per VII és demostrade tota universitat. La terça rahó és per eximpli a dar als faels, per so que per⁸ la fermetat d'aquels siam nos enardits a la amor de la fe e que sofriram martiri per la lig de l'*Avengeli*, axí com èls lo sofreren per la lig de Moysèn. La quarta rahó és per la cose del martiri, car per la defensió de la lig sofreren aytals

1. *Dels Machabeus*] *Dels macabeus que foren set* B, *De VII macabeus* M, *La vida dels VII macabeus* V, *Dels VII frares machabeus i*, *De sanctis machabeis* L.

2. *carn*] Amb titla supèrflua.

3. *sants*] om. EV, *sanctis* L (2). Editem segons P.

4. *Vel*] *novel* EBMVi, *veteris* L (5). Editem segons P.

5. *misteri*] *menestir* P, *menesteri* B, *misterii* L (7).

6. *nombre*] om. EV, *numerus* L (8). Editem segons P.

7. *misteri: de VII és nombre de universitat*] *menestir: nombre de VII és nombre d'universitat* P, *menesteri de nombre VII, car aquest nombre de VII es nombre de universitat* B, *ministeri de universitat de nombre i, misterii; septenarius enim numerus est numerus uniuersitatis* L (7-8).

8. *per*] om. E. Editem segons V.

turmens com los crestians an soferit per la defensió de la lig de l'*Evangelii*.⁹

9. *per la defensió de la lig de l'Evangelii per la lig de l'evangeli e per deffensió B, per complir la ley de l'Evangelii i, pro defensione legis euangelice L (14). Om. Has tres ultimas rationes assignat magister Iohannes Beleth in summa de officio L (15), Aquestes tres darreres raons posà mestre Johan Beleth en la Summa dels officis, en lo v capítol i. Om. PBMV.*

NOTES CONTEXTUALS

a. Data de celebració: 1 d'agost. El culte als set germans macabeus és l'únic dedicat a sants de l'Antic Testament a Occident, ja que el seu martiri és considerat prototip de les morts per la fe dels primers segles del cristianisme. Són representats com set joves que acompanyen l'escriba Eleazar.

b. Ma 6-7.

La *Legenda aurea* és una col·lecció de vides de sants i festivitats eclesiàstiques compilada pel frare dominic Jacobus de Voragine en el segle XIII. Va circular per tot Europa en milers de còpies manuscrites i va ser traduïda en diferents llengües. La traducció catalana es conserva en diversos manuscrits i en edicions fins a la fi del segle XVI. El còdex N-III-5 conservat a El Escorial és el més antic d'una de les dues branques de la traducció. Aquest quart volum inclou trenta-set capítols més, des del de santa Marta (95) fins al de sant Lambert (135), entre els quals destaquen els episodis de caràcter mariològic, com el de l'Assumpció (15 d'agost) i el de la Nativitat de la Mare de Déu (8 de setembre). També conté vides de sants ben pròxims a Jesús, com santa Marta i sant Bertomeu, un dels seus apòstols, a més de sant Joan Baptista, del qual s'hi narra el degollament. S'acompanya, així mateix, de vides de sants tan importants per a l'Església com sant Agustí, considerat el pare de l'Església d'occident, amb una versió en aquest còdex diferent de la que transmeten els altres testimonis.

TEXTOS I ESTUDIS
DE CULTURA CATALANA

Publicacions de l'Abadia de Montserrat